
Burundi a Rwanda – oběti mnohasetletého nerovnoprávného soužití Hutů a Tutsiů

Jiří Hlaváček

Historické kořeny etnické nesnášenlivosti

Od druhé poloviny roku 1993 zauímají stále přední místo ve zpravodajství světových sdělovacích prostředků dramatické a tragické události ve dvou malých středoafriických zemích – v Burundi a ve Rwandě. Tato smutná publicita je důsledkem etnické nevráživosti, která má kořeny v dávné historii obou zemí.

Dějiny obou zemí jsou úzce propojeny vzhledem k jejich geografické a etnické blízkosti. Vnitrozemské Burundi (27 834 km²) a Rwanda (26 338 km²) v minulosti těžily ze své geografické vzdálenosti od břehů jak Indického, tak i Atlantického oceánu a ze své vklíněnosti mezi velkými africkými jezery (Viktoriino jezero na severovýchodě, jezero Tanganika na jihu a jezero Kivu na západě). První evropský cestovatel Speke se tak dostal na území dnešní Rwandy až v roce 1861. On a po něm i další cestovatelé se ve Rwandě a v Burundi setkali s již relativně vypracovanou feudální strukturou místních království. Ta odrážela specifické črty osídlování těchto území odlišnými etnickými skupinami s počátky sahajicmi až do 11. století. Důsledky vzájemného vojensko-politického porobení těchto etnik a jejich sociálně-ekonomického soužití jsou však citelné až do dnešních dnů.

Prvními obyvateli dnešní Burundi a Rwandy byli pygmoidní Twové, sběrači a lovci, kteří sem přišli z údolí řeky Kongo na začátku 1. století našeho letopočtu. Twové, patřící do bantuské skupiny jazyků, nejdříve osídlili břehy řek a jezer a poté postupně pronikli do údolí hor, bohatých na dešťové srážky. Vzhledem ke svým fyziologickým předpokladům (malý vzrůst) se intenzivněji nevěnovali pěstování zemědělských plodin či chovu dobytka. Zůstali především sběrači plodů a lovci, získali pověst zručných hrnčářů. Toto původní obyvatelstvo, které se v dalších stoletích stalo obětí nových nastupujících etnik a bylo vykázáno na pokraj společenských struktur, tvoří v obou zemích nyní pouhé 1 % populace.

V 10.–11. století se zde usadila nová bantuská etnická skupina Hutů, pocházející z čadsko-nigerského regionu. Tito původně primitivní zemědělci vytlačili pygmoidní Twa z úrodných břehů jezer a řek dál do méně přístupných horských oblastí nebo z nich učinili tzv. domácí otroky (patriarchální otroctví). Během následujících století Hutuové začali vytvářet drobné státní útvary typu kmenových svazů a raně feudálních států, každý o rozloze 250–500 km² a o počtu několika tisíc obyvatel.

Na konci 14. a počátkem 15. století pronikli na území dnešní Rwandy a později i Burundi Tutsiové, nilotsko-hamitské etnikum z údolí Nilu, možná i z území dnešní Etiopie (příbuzní etiopského etnika Galla). Původně kočovní Tutsiové se živili chovem dobytka. Vůči domácímu hutuskému etniku začali uplatňovat velmi agresivní politiku. K tomu jim napomáhal i jejich fyzický vzhled, statná vysoká postava (více než 180 cm) a světlejší pleť, které jakoby zvýrazňovaly jejich výjimečnost před drobnějšími a tmavšími Huty, i když je Hutuové početně několikrát převažovali. Hutuové tvořili ve Rwandě až do tragických událostí v roce 1994 přes 90 % obyvatelstva, v Burundi přes 85 %, zatímco Tutsiové ve Rwandě 9 % a v Burundi 14 %.

V 15. století se tak začala formovat nová etnicko-sociální struktura obou zemí, která ve

20. století našla vyústění v nevídaných masakrech obyvatelstva na základě příslušnosti k etnické skupině a v destabilizační situaci v celém regionu.

*Mobilnějším Tutsiům, nemajícím bližší vztah k zemědělství ani k pěstění, se podařilo v průběhu 15.–17. století porobit hutuské státní útvary. V 16. století se na území Rwandy a Burundi začaly formovat zárodky budoucích ústředních království pod vládou nových tutsiovských dynastií. I v dnešní jižní Ugandě v té době již vládly v malých královstvích tutsiovské dynastie. První významnější tutsiovská dynastie Nyiginya, vládoucí v severovýchodní Rwandě, byla na konci 16. století vyhnána dočasnou expanzí sousedního Buňorského království (jižní část sousední Ugandy). Usadila se proto spolu se svými přívrženci na území dnešního východního Zairu. Z této tutsiovské menšiny pochází nynější etnická odnož Banyamulenge, která si teprve v 90. letech 20. století opětovně uvědomila svou soudržnost s tutsiovskou komunitou žijící a vládoucí ve Rwandě a v Burundi. Po odchodu buňorských vládců se ujala moci dynastie Hondogo, která dobyla zbytky hutuských království ve střední Rwandě. Další dynastie, vzešlá vítězně z místních válek, dokončila počátkem 18. století porobení Hutů v severozápadní části země a připojení menších tutsiovských království na severovýchodě. V 17. století pokračovalo pronikání Tutsiů i na území dnešního Burundi, kde rovněž vzniklo království pod vládou tutsiovské dynastie. *Hranice mezi tutsiovskými královstvími Rwandou a Burundi, jak je známe dnes, byly dotvořeny v 19. století především za vlády rwandského krále Kigeri IV. Rwabuguriho (vládl v letech 1853–1895) a burundského krále Ntare IV. Rugaamby (vládl v letech 1795–1852).**

Tutsiové se postupně zmocnili většiny půdy. Zavedli soustavu vazalských vztahů, s jejíž pomocí si zcela podřídili hutuské rolníky. Dominantní úlohu ve vztazích mezi Tutsii a Huty hrál tzv. institut patronátu, který našel své uplatnění v hlavním odvětví hospodářství obou zemí – v chovu dobytka. Jestliže půda patřila rodu či klanu, skot patřil jednotlivci. Největším vlastníkem skotu byl tutsiovský král (mwami), který měl až několik tisíc kusů skotu (především krav), dále pak vojenští náčelníci a vyšší hodnostáři královského dvora, kteří vlastnili několik stovek krav, a místní náčelníci, mající několik desítek krav. Prostí hutuští rolníci vlastnili maximálně 2–3 krávy.

Před příchodem prvních Evropanů existovalo ve Rwandě a v Burundi jasné rozvrstvení společnosti podle vlastnictví skotu. *Určujícími pro chod společnosti a hospodářství byly vztahy mezi majiteli skotu (především vysoce ceněných krav) – patrony a pronajímateli skotu (krav) – klienty. Vztahy patronátu se ve Rwandě nazývaly „ubuhake“ (od slovesa guhakwa = projevat úctu k výše postavenému v hospodářství), v Burundi „ubuhabire“ (od slovesa kuhaba; kuhabira = dávat, být nejvyšším, být hospodářem, vládnout). Patron (sheshbusha, majitel pronajímaného skotu) byl vždy Tutsi, v přeneseném slova smyslu měl sociální status otce vůči jakoby synům, klientům (umuharaha ve Rwandě či umuhabire v Burundi), kterými byli Hutuové.*

Patron (Tutsi) předával skot klientovi k vypasení. Klient (Hutu) si mohl ponechat část výnosu z chovu pronajatého skotu (mléko, maso, kůže uhynulých zvířat), telata však patřila vždy patronovi. Patron si tak zachoval nejen právo na původně pronajatou krávu, ale i na všechna telata, i když zůstávala ve stádu u klienta do dosažení reprodukčního věku. Patron měl neomezené právo na krávy a jalovice, kdykoli mohl zrušit „kontrakt“ a odebrat je klientovi. Patron tak bránil růstu počtu skotu u klientů, dával jim novou krávu teprve tehdy, když uhynula některá původně pronajatá. Proto Hutuové nemohli nikdy dosáhnout významnějšího růstu svých stád, což by jim umožňovalo vyšší společenské uplatnění ve stratifikované rwandské či burundské společnosti.

V průběhu staletí vznikl propracovaný hierarchický systém patronátu a z toho vyplývajícího vlastnictví skotu dvěma i více osobami s přísně definovanými právy. Nejvyšší právo na všechno skot v zemi měl vládce (mwami), a to jak nominální, tak i reálné (zabírání skotu neposlušných vůdců, získání skotu ve válkách, dary králi ve formě skotu při nástupu na trůn). Král pak vystupoval jako patron vůči svým vojenským náčelníkům a hodnostářům, tj. klientům, kterým předával (pronajímal) část svého skotu. Vojenští náčelníci měli

hlavní nominální právo na všechny skot svého vojska a reálné dispoziční právo na skot, získaný během nájezdů na jiné kmeny, a na skot, jež dostali darem od vládců. Vojenský náčelník a další hodnostáři tutsiovského království mohli vystupovat jako patroni a pronajímat dalšímu klientovi pouze skot, který sami vlastnili a který neměli pronajaty od krále. Získat skot do vlastnictví v podstatě mohli pouze ti, kteří měli vojenskou povinnost a přístup k hodnostem a funkcím, což byli téměř výlučně Tutsiové. Na konci tohoto řetězcového systému opět stáli Hutuové, vystupující pouze jako klienti.

Hutuové mohli získat skot pouze v případě soudního sporu jako odškodnění (platba za krev), výměnou za jiné výrobky nebo prostřednictvím výkupu nevěsty. Tyto způsoby však v celkovém systému byly nevýznamné a nepřinášeli větší obohacení Hutů. Podle zvykového práva bylo formálně výkupné za nevěstu u Tutsiů a Hutů téměř stejné – jedna kráva a několik nádob banánového piva. Rozdíl byl pouze v počtu motyk – Tutsi jedna motyka, zatímco Hutu čtyři. Ve Rwandě však mohl Tutsi požadovat od ženicha za nevěstu více než jednu krávu, maximálně až osm. Hutuovi se místo jedné krávy povoľovala jedna jalovice nebo až dvanáct ovcí. Jestliže však Hutu chtěl pojmout za manželku příslušnici kmene Tutsi, musel dát až třikrát větší výkupné (tj. tři krávy či tři jalovice nebo až 36 ovcí a 12 motyk) než Tutsi za ženu ze svého vlastního kmene.

Vztahy patronátu byly dědičné. Syn po otci dědil práva a povinnosti. Patron měl za povinnost v extrémní situaci poskytovat klientovi pomoc a ochranu (hladomor, válka). Klient musel garantovat bezpečnost stáda, přírůstek stáda (telata) a zásobovat patrona mlékem, lojem, masem, kůží, hnojivem, vypomáhat v patronově hospodářství při zemědělských pracích, při opravách inventáře či při ostraze.

Struktura společnosti ve Rwandě měla teritoriálně-rodové základy. Nejnižší jednotkou byla „inzu“ (nejbližší rodina), dále pak „umuryango“ (několik rodin čili „inzu“ se společnými předky) a nakonec „ubwoko“ (rasa, druh, pseudoklan). Díky systému patronátu zahrnovaly „ubwoko“ nejen Tutsije, ale i Hutu. Klienti Hutuové byli chápáni jako mladší členové společenství, jako synové patronů – otců Tutsiů. V rámci „ubwoko“ proto nemohli klienti (tedy v podstatě opět Hutuové) pretendovat na sňatky s dětmi patronů či jejich širších rodin („inzu“, „umuryango“), což znamenalo faktický zákaz smíšených sňatků v rámci jednoho „ubwoko“. Přitom hlavním účelem bylo podpořit koncentraci majetku v rukou Tutsiů. Hutuové se mohli ucházet o tutsiovské nevěsty pouze z jiných „ubwoko“.

Vztahy patronátu mezi Tutsii a Hutu se odrazily ve vzniku jednotných jazyků – rwandština a rundština –, majících bantuský (tj. hutuský základ), a v teritoriálním propojení obou etnik. Tutsiové přijali hutuskou jazykovou kulturu a prosazovali teritoriální asimilaci obou etnik. Z toho důvodu proto dnes není možné identifikovat v obou zemích oblasti osídlené pouze hutuským či tutsiovským etnikem.

Rwandskému i burundskému království vládl král (mwami), pocházející z tutsiovské dynastie, který se opíral o tutsiovskou elitu (ganwa). Během staletí rwandští králové byli schopni vybudovat centralizovanou, téměř absolutistickou monarchii. Král byl nejen vládcem, ale i vrchním velitelem, nejvyšším soudcem a nejvyšší náboženskou autoritou. Konzultační pravomoci měla státní rada, složená z představitelů ganwa. Království bylo rozděleno na okruhy, v jejichž čele stáli úředníci, jmenovaní králem (náčelník půdy, pověřený vybíráním daní, vojenský náčelník, pověřený obranou, a hospodář stád, který rozděloval pastviny a prováděl periodické sčítání skotu).

V Burundi existoval decentralizovaný systém moci, kde král byl prvním mezi ganwa. Po celou historii musel ve větší či menší míře soupeřit s ostatními ganwa o své dominantní postavení. V tomto soupeření se museli občas tutsiovští ganwa spoléhat na podporu a spolupráci hutuského etnika. Díky sporům mezi ganwa na konci 19. století burundský král Mwezi II. Kisabo (vládl v letech 1852–1908) efektivně kontroloval pouze polovinu území království. V čele království stál i hlavní kněz (ochránce posvátného bubnu). Království bylo rozdrobeno na poloautonomní okruhy (zemědělské, zabývající se výrobou potravin, dobytkařské a vojenské, zabývající se formováním ozbrojených oddílů) v čele s dědičnými

ganwa (nejmenovanými králem), kteří samivybírali daně a pouze část z nich předávali králi.

Formální nastolení německé koloniální správy ve Rwandě a v Burundi na samém konci 19. století *nezměnilo nic na dosavadním fungování vztahů mezi Tutsii a Hutu*. Na rozdíl od ostatních částí Německé východní Afriky zachovali Němci ve Rwandě, v Burundi a v Karagwe (dnešní Buňorské království v Ugandě) dosavadní propracovaný systém moci místních vládců, a tak zvolili formu nepřímé koloniální správy. Zavedení nového daňového systému ve Rwandě těsně před první světovou válkou prostřednictvím tutsiovského mechanismu dále posílilo postavení Tutsiů. S příchodem německých misionářů začalo do obou království pronikat římskokatolické náboženství. Misionáři začali zakládat první školy, jejichž žáci se nejdříve stávala tutsiovská mládež. Misionáři téměř až do druhé světové války utvrzovali hutuské obyvatelstvo v nezbytnosti přijímat vládu Tutsiů jako od Boha danou. Tato skutečnost jistě ovlivnila to, že katoličtí duchovní patřili v letech 1993–1996 mezi časté oběti etnicky motivované genocidy a terorismu.

Po porážce Německa ve východní Africe (v roce 1916) a poté i v první světové válce obsadila území Rwandy a Burundi Belgie, která je v letech 1923–1946 spravovala jako mandátní území Společnosti národů a v letech 1946–1962 jako poručenské území OSN. Již v dubnu 1917 potvrdila pokračování dosavadní praxe tím, že uznala privilegia tutsiovských dynastií. Koncem 20. let Belgičané zavedli nucenou práci. Provedli administrativní reformu. Byl sice snížen počet náčelnických institucí (z 200 na 40), avšak při vytváření nové náčelnické místní správy byly posíleny preferenční vztahy k Tutsiům. Hutuští náčelníci byli ve svých komunitách plně nahrazeni Tutsii. *Třicátá léta dvacátého století byla poznamenána tutsifikací i na nejnižší úrovni, a tak byl posílen politický a administrativní monopol Tutsiů*. Belgičané na počátku 30. let zrušili ve Rwandě instituty náčelníka půdy, vojenského náčelníka a hospodáře stád, avšak v roce 1933 zavedli registraci obyvatelstva na vyhraněných etnických základech. Nově zavedené identifikační karty obsahovaly údaje o etnické příslušnosti jejich nositelů. *Třicátá léta jsou hutuskou komunitou chápána jako vyvrcholení jejich utlačování nejen ze strany tradičních tutsiovských utlačovatelů (především ekonomické a mocenské), ale i nové belgické správy (politické, administrativní, náboženské, kulturní).*

Hutuská komunita si před druhou světovou válkou začala uvědomovat nutnost radikální změny. K tomu, aby i belgická správa začala měnit svůj postoj k nepoččetnější komunitě v obou zemích, přispěla druhá světová válka, vytvoření OSN a objevení se první generace afrických politiků v sousedních zemích (v Keně, v Ugandě, v Belgickém Kongu), usilujících o získání nezávislosti. Měla začít nová etapa vztahů mezi hutuským a tutsiovským etnikem, v níž se tragicky projeví důsledky staletého potlačovaného nepřátelství, které vyvrcholilo krveprolitím v Burundi v roce 1993 a genocidou ve Rwandě v roce 1994.

Neúspěšné úsilí o překonání dědictví minulosti

Prvním krokem k emancipaci hutuské komunity byly volby do Zákonodárného shromáždění v Burundi a ve Rwandě v září 1951 a zvláště pak formální zákaz vztahů patronátu „ubuhake“ rwandským králem v dubnu 1954, jenž znamenal konec feudální ekonomické nadvlády Tutsiů. Nejvíce radikální byla především hutuská komunita ve Rwandě, která zde trpěla pod centralizovanou monarchií. Na svou stranu se jí podařilo postupně získat i belgickou správu a církve, které pochopily, že nemohou zabránit mladým hutuským politikům razantněji vystoupit proti konzervativním tutsiovským vládnoucím kruhům, odmítajícím dialog s početnější hutuskou komunitou.

V březnu 1957 byl uveřejněn tzv. Hutuský manifest, jenž požadoval rychlou emancipaci Hutů a zabezpečení jejich demokratických práv při správě země. Do popředí se dostali hutuští radikálové v čele s G. Kayibandou (1924–1976). Prosazovali tezi, že jediným skutečným rwandským a burundským etnikem jsou Hutuové, protože v zemi žijí nejdéle (nebráno vůbec v úvahu etnikum Twa). Tutsiové jsou vlastně přistěhovalými cizinci, kteří

nemají historické ani morální právo na vedení země. Odpovědí tutsiovských náčelníků na tento manifest bylo odmítnutí účasti Hutů na politické správě země s odůvodněním, že tutsiovští králové si již dávno podmanili malé hutuské krále. Proto Hutuové dnes nemohou pretendovat na to, aby se s Tutsii dělili o moc.

Hutuské hnutí zintenzivnilo svou činnost v roce 1959, kdy začalo již otevřeně vystupovat proti tutsiovskému mocenskému monopolu. Objevily se první násilné akce proti tutsiovské komunitě. V říjnu 1959 byla založena Strana hnutí za emancipaci Hutů (PARMEHUTU) v čele s G. Kayibandou s jasným cílem likvidovat tutsiovskou monarchii a předat moc hutuské většině. Belgická správa vyvíjela na královský režim v čele s novým králem Kigerim V. tlak k maximální zdrženlivosti a vstřícnosti vůči hutuské komunitě. Proto se mohl G. Kayibanda stát koncem října 1959 předsedou nové prozatímní vlády. V roce 1959 došlo k prvním krveprolitím tutsiovského obyvatelstva a k jeho prvnímu velkému exodu (desítky tisíc osob) do sousední Ugandy a Burundi, a to z obavy z dalšího hutuského revanše.

Proces přechodu Rwandy od tutsiovské monarchie k hutuské republice probíhal za silné kontroly ze strany Belgie, což zabránilo dalším krvavým excesům většího rozsahu. Volby do orgánů místní správy na podzim roku 1960 znamenaly výměnu tradičních tutsiovských náčelníků novými hutuskými představiteli. V lednu 1961 ze strachu z radikálních hutuských politiků utekl ze země i tutsiovský král. Celostátní parlamentní volby konané v témže měsíci na vyloženě etnických sloganech potvrdily vítězství hutuské většiny, což jí umožnilo 28. ledna 1961 vyhlásit zrušení monarchie a vytvoření republiky. Belgie nakonec uznala v říjnu 1961 tyto radikální změny a Rwanda se pak 1. července 1962 stala samostatným státem v čele s hutuským prezidentem G. Kayibandou.

Na rozdíl od Rwandy si Burundi v době získání nezávislosti bylo schopno zachovat alespoň částečnou tradiční spolupráci mezi hutuskou a tutsiovskou komunitou. Nehledě na převahu hutuského obyvatelstva potvrdily volby v září 1961 převahu Tutsiů v parlamentu a zachování tutsiovské monarchie. Hlavní politická strana Svaz pro národní pokrok (UPRONA), založená v roce 1958 korunním princem L. Rwagasorem, hlásala podporu spolupráce obou hlavních etnik. Vztahy mezi Tutsii a Huty umožnily, aby 1. července 1962 bylo vyhlášeno samostatné Burundské království.

Negativní vliv na další vývoj země měly však vztahy uvnitř vládnoucí tutsiovské komunity. Již v říjnu 1961 (ještě před vyhlášením nezávislosti) byl zavražděn korunní princ a předseda vlády L. Rwagasore a později (v lednu 1965) byl tutsiovskými extremisty zavražděn další předseda vlády P. Ngendandumwe. Tento vliv se po vyhlášení nezávislosti skloubil s tragickým dopadem rwandské revoluce na další spolupráci Tutsiů a Hutů v Burundi. Tutsiové, kteří v letech 1959–1962 emigrovali ze Rwandy do Burundi, zahájili v letech 1962–1966 útoky na rwandské území. To vyvolalo nárůst represivních odvetných akcí rwandské hutuské vlády proti tutsiovské komunitě, které měly za následek smrt tisíců Tutsiů ve Rwandě a pronásledování rwandských tutsiovských uprchlíků i na burundském území. Burundská tutsiovská komunita tím byla pobouřena a začala usilovat o revanš vůči vlastní hutuské komunitě. Protože již chyběl zadržující belgický faktor, Tutsiové v Burundi začali utlačovat burundské Huty mnohem krvavěji než rwandští Hutuové Tutsije.

Rwandský prezident G. Kayibanda se svou stranou PARMEHUTU získal v parlamentních volbách v roce 1965 jasné vítězství, kterým byla zlikvidována jakákoli opozice, včetně tutsiovské. PARMEHUTU se stala fakticky jedinou politickou stranou v zemi. Prezident Kayibanda se bez větších obav mohl věnovat posilování své osobní moci (a jejímu zneužívání) až do vojenského převratu v červenci 1973, kdy ho v čele státu nahradil další Hutu, generál J. Habyarimana (1937–1994). Přebírat byl vyvolán nespokojeností hutuských politiků, pocházejících ze severní Rwandy, s účastí několika tutsiovských politiků v Kayibandově poslední vládě. J. Habyarimana zakázal stranu PARMEHUTU. V červenci 1975 založil vlastní stranu Revoluční hnutí za národní rozvoj (MRDN), která zůstala až do obnovení politického pluralitního systému v roce 1991 jedinou povolenou politickou stranou.

Naopak politický život v samostatném Burundi byl poznamenán politickými vraždami

a později i státními převraty. Ty pramenily z vnitřních rozporů tutsiovské vládnoucí skupiny a měly kořeny v historii vztahů královské rodiny s představiteli značně autonomních tutsiovských klanů. Této skutečnosti chtěli využít někteří hutuští armádní důstojníci, a proto se 19. října 1965 neúspěšně pokusili o státní převrat. Iničiátoři převratu byli popraveni. Následovaly represe hutuského obyvatelstva (přes 5 000 obětí na životech). Pokus o převrat přiměl tutsiovské extremisty k rozhodnějším krokům. Dne 8. července 1966 byl svržen svým synem dosavadní král Mwam-butša IV. Nový král Ntare V. (1947–1972) byl pak 28. listopadu 1966 svržen předsedou vlády, kapitánem M. Micomberem (1940–1983), který tentýž den prohlásil Burundi republikou. Strana UPRONA se stala jedinou povolenou politickou stranou až do roku 1992, kdy byl v zemi obnoven pluralitní politický systém.

Prezident Micombero (prezidentem byl v letech 1966–1976) byl jedním z hlavních viníků represí vůči hutuské komunitě v Burundi. V roce 1972 vyprovokoval do té doby největší masakr hutuského obyvatelstva v novodobých dějinách Rwandy a Burundi. V březnu 1972 Micombero pod příslibem bezpečnosti vylákal svrženého krále k návratu do Burundi. Dne 29. dubna pak oznámil, že byl král zabit, protože se údajně snažil podněcovat hutuské obyvatelstvo se zahraniční pomocí k ozbrojenému svržení vlády a k obnovení monarchie. Tutsiovští extremisté v čele s armádními a policejními složkami zahájili systematický masakr hutuského obyvatelstva. Bylo zabito okolo 200 000 osob a dalších 200 000 osob bylo vyhnáno do exilu. V květnu 1973 následovaly další etnické srážky, doprovázené masakry hutuského obyvatelstva. Dne 1. listopadu 1976 byl prezident Micombero svržen vojenským převratem, vedeným tutsiovským plukovníkem J.-B. Bagazou. V dalších letech narůstala nespokojenost s režimem osobní moci prezidenta Bagazy.

Dne 3. září 1987 byl proveden další vojenský převrat, v jehož čele stál tutsiovský major P. Buyoya. V srpnu 1988 vypukly na severu země krvavé srážky mezi Huty a Tutsii, které si vyžádaly 24 000 obětí. Prezident Buyoya, později nazývaný „burundský Gorbačov“, si začal uvědomovat nutnost radikálních politických reforem v zemi, včetně většího a rovnoprávného zapojení hutuské komunity do politického vedení země. Proto 19. října 1988 reorganizoval vládu, v níž získalo zastoupení 12 příslušníků hutuského etnika v čele s novým předsedou vlády A. Sibomanou a 11 příslušníků tutsiovského etnika.

Prezident Buyoya neskrýval své obavy, že by zavedení politického pluralismu mohlo vést k vytváření politických stran na etnickém základě a ke snahám o politický revanš. V únoru 1991 byla v referendu schválena Charta národní jednoty, která vyzývala k odstranění příčin etnických nesvárů a k dodržování lidských práv. Prezidentovy záměry se však setkávaly s odporem především ozbrojených sil a části tutsiovského politického spektra. Koncem roku 1991 tutsiovští extremisté vyprovokovali další vlnu srážek, v nichž zahynuly asi 3 000 osob a 50 000 osob (převážně Hutů) uprchlo do sousedních zemí.

Přesto však 13. března 1992 vstoupila v platnost nová pluralitní Ústava, schválená krátce předtím referendem. Buyoya jmenoval 4. dubna 1992 novou vládu, v níž získali Hutuové 60 % ministerských křesel, včetně funkce předsedy vlády, kterým se opětovně stal A. Sibomana. Dne 16. dubna 1992 prezident Buyoya podepsal zákon povolující politické strany. V rámci prezentování UPRONA jako celonárodní strany bez jakýchkoli etnických ohraničení byl do jejího čela postaven hutuský politik Ch. Mayugi. Přesto se však UPRONA nepodařilo překonat svůj image tutsiovské strany, jejíž získala především v letech 1966–1987, kdy tvořilo až 90 % řadové členské základny tutsiovské etnikum.

Hlavním mluvčím nových opozičních sil se stala Burundská demokratická fronta (FRO-DEBU), do jejíhož čela se dostali především hutuští politici v čele s M. Ndadayem (1953–1993), žijícím dlouhá léta ve rwandském exilu. FRODEBU zosobňovala snahy hutuského etnika o politickou a společenskou emancipaci. Dne 1. června 1993 se uskutečnily pluralitní demokratické prezidentské volby, v nichž přesvědčivě zvítězil M. Ndadaye, první hlava státu z hutuského etnika. Dne 29. června 1993 v parlamentních volbách zvítězila FRODEBU, která z 81 míst v parlamentu získala 65, zatímco UPRONA pouhých 16. M. Ndadaye se snažil o to, aby jeho zvolení nebylo chápáno hutuským etnikem jako mož-

nost revanše vůči Tutsiům za několik staletí trvajících politický a ekonomický útlak. Chtěl provádět politiku národního usmíření a zapojit obě etnika především do hospodářské obnovy země. V souladu s Ústavou jmenoval do čela své vlády S. Kinigiovou, členku FRODEBU a představitelku tutsiovského etnika, v 22 členné vládě zaujali tutsiovští ministři osm křesel. Do funkce ministra obrany a náčelníka generálního štábu jmenoval rovněž Tutsije, aby dokázal nepředpojatost vůči tomuto etniku. U části tutsiovské komunity (především u vojenských činitelů) však zrála nespokojenost s nástupem Hutů k moci. Dne 21. října 1993 se uskutečnil v Burundi vojenský převrat, během něhož byl prezident Ndadaye zabit. Převrat měl sice jen krátkou životnost, avšak tragické a dalekosáhlé důsledky nejen pro Burundi, ale i pro Rwandu a pro celou oblast velkých jezer.

Vývoj v sousední Rwandě zaznamenal dramatický vývoj od počátku 90. let. Vojensko-autoritativní režim generála Habyarimany postupně vyvolával odpor nejen domácí opozice, ale především exilových tutsiovských sil. Již v roce 1979 založili Habyarimanovi osobní odpůrci a přívrženci obnovení moci tutsiovského etnika Rwandskou vlasteneckou frontu (FPR). V říjnu 1990 zahájili proti kigalské vládě ozbrojený boj, který částečně urychlil proces obnovy politického pluralitního systému v zemi. Aby zabránil růstu vnitřního opozičního hnutí, souhlasil Habyarimana se zavedením politického pluralitního systému v zemi s účinností od 10. června 1991. Následně v zemi vznikla řada politických stran, většinou ochotných spolupracovat s J. Habyarimanou v zájmu eliminace nebezpečí rozrůstající se občanské války a z obavy z revanše ze strany ozbrojených jednotek tutsiovské FPR. Zprostředkovatelské úsilí OAJ a OSN, vedoucí k tzv. arušským mírovým dohodám v srpnu 1993, nepomohlo ukončit občanskou válku mezi silami kigalské vlády a FPR. Dne 6. dubna 1994 zahynul při sestřelení svého letadla prezident J. Habyarimana společně s novým burundským prezidentem C. Ntaryamirou (rovněž Hutu). V zemi vypukla s novou silou občanská válka. Hutuskými militantními kruhy, obávajícími se vítězství FPR, byla rozpoutána nevidaná genocida především tutsiovského obyvatelstva a umírněných hutuských politiků a inteligence, kteří byli ochotni spolupracovat s vítězí FPR v zájmu národního usmíření a hospodářské obnovy země. Nastalo nejkrvavější období v dějinách Rwandy, motivované etnickou nesnášenlivostí. Bylo ukončeno až obsazením hlavního města Kigali jednotkami FPR v červenci 1994, které však mělo za následek exodus milionů osob, především příslušníků hutuského etnika.

Dramatické a tragické události ve Rwandě a v Burundi jsou smutným dědictvím mnohaleté historie nerovnoprávného soužití Hutů a Tutsiů, jehož překonání je v nedohlednu. Ani další vývoj od roku 1994 neopravňuje k velkému optimismu. Nyní jsou klíčovými osobnostmi politického života obou zemí opět Tutsiové. V Burundi prezident P. Buyoya, který se vrátil k moci cestou vojenského převratu 25. července 1996, a tak ukončil komplikované soužití hutuského prezidenta S. Ntibantunganyi s nekooperativní tutsiovskou politickou opozicí (reprezentovanou především stranou UPRONA) a s militantním extrémním hutuským křídlem. Ve Rwandě viceprezident a ministr obrany generál P. Kagama, jako velitel Rwandské vlastenecké armády vítěz občanské války, snažící se o vytvoření image celonárodní vlády za pomoci hutuských politiků ve FPR a přeživších umírněných hutuských politiků. Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda se jim v dlouhodobé perspektivě podaří přesvědčit hutuské etikum, jeho politickou a – co je důležitější – extrémní vojenskou reprezentaci ke spolupráci a k obnově obou zemí. Podaří se jim ubrzdit tutsiovskou komunitu, aby se nenechala unést nynějším politicko-vojenským vítězstvím a neprovedla restauraci poměrů před rokem 1992 v Burundi a před rokem 1959 ve Rwandě?

Uklidnění situace v obou zemích a v celé oblasti si vyžádá velké úsilí nejen obou komunit, ale i mezinárodního společenství. Existuje vůbec možnost, aby alespoň 21. století bylo svědkem harmonického soužití Tutsiů a Hutů v jednotných státních celcích ve Rwandě a v Burundi? Před tímto velkým úkolem stojí především samotné obyvatelstvo obou těchto nešťastných zemí a jeho političtí vůdci.